

Fecske

Hogy hol és hogyan ismerkedtek össze, arra valószínűleg egyikük sem emlékszik már. Lehetett egy ifjúsági munkaakció folyamán a Szerbián átvezető autópálya építésekor. A férfi akkor a szarajevói diákok brigádvezetője volt, a nő pedig a brigád tagja. Izmos és magas, szép, mint egy Meštrović-szobor, egy fejjel magasabb a fiúnál. De ezt akkor nem lehetett látni, mert ő volt a parancsnok, és mindenkinél magasabb volt. Azon a napon, amikor Tito meglátogatta az építkezést, vagy a következő napon, amikor az állam összes újságjának címlapján megjelent a fényképe a marsallal – mindenütt ugyanaz a kép, Miko Đurašković felvétele –, ők ketten akkor csókolóztak először.

De lehet, hogy korábban ismerték egymást. Mind a ketten a Kettes Számú Gimnáziumba jártak, de más-más osztályba, a tantermek egymás mellett voltak. Ismerniük kellett egymást. És mégsem. A lány izmos és magas volt, szép, mint egy Meštrović-szobor, és már kislány korában látszott, hogy ennek a szépségnek következménye lesz. Nagy szerencse vagy csúnya balszerencse. A fiú olyan volt, amilyen később is lesz. Kicsi, pirospozsgás és kerekded. És még nem volt parancsnok.

Talán ezért volt, hogy csak az autópályánál ismerkedtek meg.

Kézenfogva tértek vissza Szarajevóba. Mindketten élmunkás-kitüntetéssel. Ha valaki szemből látja őket, semmi különösét nem vett volna észre. De ha valaki hátulról pillantja meg őket, olyasmit látott volna, amit Szarajevóban nem látni: egy férfi és egy nő megy az utcán, és a nő egy fejjel magasabb a férfinál! Ez nagyobb meütközést keltett volna, mint az, ha két férfi vagy két nő megy kézenfogva.

De úgy tűnik, csak kevesen látták őket hátulról, mert két hónap sem telt el a munkaakció óta, még igazából őszbe sem fordult az idő, amikor ők ketten összeházasodtak. A városi ifjúsági szervezet elnöknője és a köztársaság központi bizottságának elnöke voltak a tanúk. A legmagasabb szintű menyegző volt. És szerény, ahogy akkoriban, a hatvanas évek elején még minden szerény volt.

A következő két évben gyermekeik születtek, Sanja és Slobodan. Ekkoriban mindkinek két gyermeke volt. És mindegyik gyereknek ilyen neveket adtak. Nagy fáradtsággal fogják a jövőben megkülönböztetni egymástól az összes Sanját és Slobodant.

Mikor eljött az ideje, ami Tito halála és a szarajevói téli olimpia között következett be, Sanja és Slobodan lóhalálában önállósították magukat. A lány építészetet tanult, és egy franciaországi diákcsere során megismerkedett egy idősebb férfival, hozzáment, és ott maradt. És lám, most gazdag özvegyként éledgel. A háborúig nemigen fordult meg Szarajevóban. Aztán 1993 januárjában írók, ze-

A Hárman Kartalért (Szarajevói Marlboro újratöltve) című elbeszéléskötetből, amely az Ünnepi Könyvhéten jelenik meg a Jelenkor Kiadónál.

nészek és építészek humanitárius küldöttségével jelent meg. A beszédén hallani lehetett, hogy már nem idevalósi. Mert az r-betű valahonnan a torkából jött.

Slobodan pedig Jugoszlávia-szerte, majd Németországban futballozott. Soha seholy nem jutott be az első ligába. Később edző lett. Gyerekeket edzett Nyugat-Berlinben, aztán felküzdötte magát a Bayern első csapatának segédedzőjévé. Most meg Afrikában van, ő állítja össze Mali nemzeti válogatottját. Az *Oslobodenje* közölte a fényképét, nem tudni, népviseletbe vagy katonai egyenruhába öltözött két megtermett fekete között áll Slobodan, és Bosznia-Hercegovina zászlaját tartja a melle előtt.

Az emberek ezt örömmel látják. Azt pedig mondani sem kell, hogy ők ketten, az anyja meg az apja is örömmel látják. Kiváltképpen azért, mert ő is, akárcsak Sanja, eltűnt az életükből. És lehet, hogy egyikük sem jelentkezett volna újra, ha ki nem tör a háború.

Lám, valami jó a háborúban is van.

Ők ketten meg csak mosolyognak egymásra. Az asszony kávéhoz a férjének, ki tudja, hol és mennyiért vette egy feketézőtől, mert az egész városban nem kapni kávé, vagy ha mégis, akkor aranyáron, a férfi meg gyengéden kisimítja az asszony haját a homlokából, lesöpri a morzsákat a hálóingéről meg a ruhájáról, szépen meg is simogatja, nagy békeségben, miközben minden dübörög köröskörül, inganak a falak és himbálózna a csillárok, és mindenki magán kívül van a rettegéstől, csak ők ketten nincsenek magukon kívül.

És mindig tudható: ha az asszony fölkel a fotelból, a férfi le fog ülni. Ha a férfi a lakásban járka, akkor az asszony fog a fotelba ülni. Mind a ketten figyelnek arra, hogy így legyen. Mintha mindig is figyeltek volna, és mintha mind a ketten csak ebből a figyelemből állnának.

A szomszédok, ismerősök ha jönnek, meg a rokonok is, mert valami csoda folytán Szarajevó most is tele van velük, a nenéssel és bátyókkal apai és anyai ágon, meg akikről már nem is tudni, kinek és hogyan a rokonai, aggódalmasan bólogatnak és rázzák a fejüket, nyújtogatják a nyakukat, forgatják az állukat, mintha azt ellenőriznék, nem csavarodott-e le egy kicsit a fejük. Arra gondolnak, hogy ekkora figyelemből és nyugalomból nem származhat jó. Vagy az asszony beteg, vagy a férfi. Vagy ez a háború elvette az eszüket, és úgy összegubancolta az idegeiket, mintha már nem is ők lennének.

– Allahra – mondja a férfi egyik rokona vagy rokonának férje, aki hajdan farmert árult feketén a bizományi bolt előtt –, Allahra, mind félünk, hogy ezek ketten végezni fognak magukkal!

Mert mi mást tehetnének, ha így röpködnek egymás körül, és mindent megtesznek, hogy a másoknak megkönnyítsék a háborút.

Ha nincs áram, és nincs, testvér, hónapokig, akkor az asszony neki a fény, a televízió, a szórakozás. Ha nincs víz, a férfi hoz neki vizet egészen a Sörgyártól, huszonöt literes kannákban. Vagy a markában, a tenyerében hozza a vizet, és úgy, a kezével mosdatja le.

– Lehet így? Nem lehet, de így van! És jó-e, ha úgy van, ahogy nem lehet? Sehogyan sem jó ez – adja okoskodásra a fejét az asszony unokaöccse, a háború előtt a marxizmus és a szocialista önigazgatás tanára valami faipari iskolában, ma pedig metafizikai irányultságú nagy filozófus.

Aztán megint kezdődik a nagy ágyúzás. Talán a mieink próbálnak áttörni valahol a csetnik vonalakon, és fölszabadítani a várost az ostromzár alól, azok meg a városra zúdítanak mindent, amijük csak van. És ez megint napokig tart. Éjszaka, úgy éjjel egy és hajnali öt között elcsendesedik, aztán megint előlről.

Ők ketten alighanem megint megérintik, simogatják egymást, elsimítják a hajfürtöket egymás homlokából, szedegetik a morzsát egymás ruhájáról, fölváltva fölállnak és leülnek, teszik mindazt, amit különben is tesznek, de egyszer csak elfogy a vizük. Víz nélkül vannak egy napig, kettőig. Harmadnap reggel mintha kissé csillapodna az ítéletidő, ritkulnának a robbanások, amit hallanak, az is messze van, úgyhogy a férfi fogja a két kannáját, és azt mondja:

– Elmegeyek vízért, vigyázz magadra, ne menj az ablak közelébe!

Az asszony válaszolni akar, de ő csak mosolyog:

– Mi lelt, kedvesem, talán olyan nyomoroncok vagyunk, hogy ki se tehetjük a lábunkat a házból? Emlékezz csak a munkaakcióra, akkor minden lehetséges volt, és ma is az.

Az asszony, meglehetősen emlékezett, mert hagyta elmenni.

Eltelt egy óra, nem jött, eltelt kettő, alkonyodott, korán sötétedik itt, és ő nincs.

Pánikba esett, járkált a házban, próbálta a telefont, ami már május óta nem működött, átment a szomszédba, Karamehmedovićékhoz, de Said nincs otthon, az egységével a városon kívül van, a hét végéig nem jön haza. Elkeseredett szegényke, folyt a könnye. Milka megölelte, azt mondta neki:

– Nemsokára megjön, kedveském, talán ott érte valahol az ágyúzás, vagy az orvlövészek, és behúzódtok valahová, amíg elmúlik!

– Miféle ágyúzás, hát hallod, hogy semmit sem hallani! – válaszolta, és most már sírt, mint a záporoső.

Aznap éjszaka végigjárta a szomszédokat, van-e valakinek nyugtatója. Végül akadt valami, csakhogy nyugtató-e, vagy szívgyógyszer? Bevett kettőt, de nem nyugodott meg, és egész éjszaka nem aludt.

Nincs, nem és nem jön.

Reggel felé megint mindenütt lövöldöztek. Úgy látszott, vége a világnak. Úgy látszott, jönnek a csetnikek, és mindenkit lemészárolnak. De még azt is könnyebben viselte volna, mint azt, hogy a férje nincs. És soha többé nem lesz. Egyre ez járt az eszében: nem lesz soha többé. Talán így is lesz.

A mesélésben és az életben itt az ideje, hogy visszatérjünk arra, ami azelőtt volt, ami soha nem is múlt el. Hogy visszatérjünk arra, miért menekültek el tőlük olyan löhalálában a gyerekeik. (Talán a kor volt olyan: a gyerekek abban az optimista korban elmenekültek otthonról, hogy önállósítsák magukat és nagy emberek legyenek.) És ahhoz, ami ezt megelőzte, ami volt és ami így ma is van, mióta együtt, kézenfogva visszatértek az autópálya építkezéséről 1961-ben.

Miközben a lányt kíséri a Tito utcán, aztán a Vasa Miskinen, el a Slatko Čošé mellett, át a Baščaršiján, lábujjhegyen jár, mint egy balett-táncos, és a nyakát nyújtogatja, mint egy zsiráf. Ez fárasztó.

Tart azoktól, akik hátulról vagy oldalról közelednek. Őket nem tévesztheti meg.

Megkéri Miko Đuraškovićot, hogy nagyítsa ki neki azt a fényképet Tito elvtárrsal. Elviszi bekereteztetni a Centrallal szemközti üzletbe. Ott ül Mihačević tanító. Nézi őt meg a fényképet. Cinikusan.

Az asszony majd éjszakákon át a bekeretezett képet nézi. Első, második, harmadik éjszaka. Ez harminc évvel később lesz.

Az első hónapokban a fiú szüleinél laktak. Suttogva beszélgettek. A viták akkor kezdődtek, amikor saját lakásba költöztek. Visszhangzottak az üres falak. A lány neheztelt a fiúra. A fiú neheztelt a lányra. Egyikük sem emlékszik, miért. A fiú lábujjhegyre állt. A lány föléje magasodott, mint kondorkeselyű az Andok fölé. Mint az a kőasszony, amelyik a világosságot tartja a feje fölé a Nemzeti Bank előtt.

Az egyszer elkezdett veszekedés éveig, évtizedekig nem fog véget érni. Megszületnek a gyerekek, az öregek meghalnak. A férfi halad fölfelé a párt- és állami ranglétrán, de sohasem olyan magasra, hogy a saját sorsa és a város sorsa fölé kapaszkodjon. Mindig helyi vezető marad. Az asszony lesz a hibás ezért. Vagy nem. Körülöttük birodalmak omlanak össze, a hamuból újak, még nagyobbak és gonoszabbak támadnak. Kitör és elmúlik a vietnami háború. A nagy olajválság. A kubai válság, a huzakodás a berlini fal miatt és Csehszlovákia szovjet megszállása. Tito szabadjára engedi, aztán váratlanul elnyomja a horvátokat. Aztán lecsap a szerbekre. A világban olyan történelmi folyamatok zajlanak, amelyek meghaladják a rövid emberi életet. A föld alatt olyan geológiai és tektonikai folyamatok zajlanak, amelyek meghaladják a rövid emberi történelmet, és benne a szempillantásnál is rövidebb emberi életeteket. A veszekedésük viszont hosszabb volt, mint az élet.

– Menjetez szét, gyerekek, nincs értelme ennek! – mondta a halála előtt egy vasárnap az anyós, a férfi anyja.

De hiába. A veszekedés miatt nem hallgathattak rá.

Nem, egyikük sem vette észre: a gyerekeik azért menekültek el, hogy ne kelljen hallgatniuk őket. Ha észre is vettek valamit, akkor sem tehettek semmit. Vagy nem is akartak. Ez volt az életük, az ő módszerük az együttélésre. Ez a módszer különbözött más módszerektől, de ki tudná azt mondani, hogy ez helyes, amaz meg nem?

Utoljára azon a Képviselőház előtti tüntetésen veszekedtek, 1992. április ötödikén. Másnap becsapódtak az első gránátok, és köztük beállt a béke. És olyan figyelmesség egymás iránt, amilyen más párok között nem létezett. Ahogy mások között olyan veszekedések sem voltak. Aki ezt nem látta és nem hallotta, el sem tudja képzelni. A történet sem tudja tökéletesen elmesélni.

Miután három éjszaka le sem hunyta a szemét, örülten a kétségbeeséstől és a bánattól, ami mindenkire átragadt, áthatolt a falakon és azzal fenyegetett, hogy az egész kerületet, talán a várost is gyászba borítja, sikerült rádión kapcsolatba lépni Said Karamahmedovićsal. Isten tudja, hol találtak rá, a Treskavicán, Vitezben, Mostarban, és Isten tudja, mi mindent mondhattak, hazudhattak, fantáziálhattak neki, és mi mindennel fenyegetőzhettek, ki mindenkit vezethettek félre, míg Said meg nem mondta, kihez forduljanak a rendőrségen.

El is mentek ahhoz, akihez kellett.

Az nem volt biztos benne, hogy három nap és három éjszaka után még él az a férfi, mert ott, ahol lennie kellett, nagy szerencsére volt szükség ahhoz, hogy ennyi idő után még életben legyen.

– Jaj, jaj, ezt nem mondhatjuk meg neki – jajongott Gordana, ahogy elhagyták a rendőrség épületét. És nem mondták meg neki, mit mondott az az ember.

De még aznap este küldönc érkezett. Humanitárius segélycsomagot hozott a rendőrségről, drágát, amerikai, meg egy hírt:

– Él biza, Cacónál ássa az árkot!

A Sörgyárnál szedték össze, és föl vitték a hegyre, a Trebević alá. De mit kezdenek egy öregemberrel, egy köztisztviselőben álló és ismert nyugdíjossal? Nohát, Caco pont az ilyeneket kedveli. Nincsenek nála köztisztviselőben állók és ismertek, hanem csak gyerekek, áss a szabadságért! Annyit összeszedett már az utcáról, a lakásukból, a vízért vagy segélycsomagért sorbanállók közül, hogy egész Szarajevót körülárasztotta volna. Ez a vicc járta: melyik két földi létesítmény látható a világtérképről? A kínai nagy fal és Caco árka. Jó, mi?

Az asszonyt nem tudják megnevetetni. De azért örül. Most már tudja, hogy a férje él és jól van. Fölmenne kiszabadítani. Ha megmondaná Topalović parancsnoknak, merthogy így szólítják – Topalović parancsnok, ha megmondaná, kicsoda a férje, és mit tett ezért a városért, ezért az országért és ezért a Jugoszláviáért, a parancsnok biztosan szabadon engedné.

– Hogy vagy képes, ember, elhajtani árkot ázni egy öregembert, aki autópályát épített Szerbián keresztül? Egy egész autópályát! – mondja, és az ujját forgatja a halántékánál.

Ezen a negyedik éjszakán aludt is egy keveset.

És arról a fecskéről álmodott. A madárról. Amelyiknek olyan villás farka van. Csak repked egy derült nyári napon. Repked, ahogy a fecskék szoktak, egy kicsit balra, egy kicsit jobbra, aztán hirtelen lecsap, mintha már nem is fecske volna, hanem valami ragadozó madár. Mintha nem is madár lenne, hanem valami más. És ahogy lecsap, ő álmában meglátja a férjét, aki ás. Rettentően lefogyott a három nap alatt! Ás, és nem látja a madarat. Mondja neki álmában: nézd a fecskét! De nem hallja. Csak egy pillanatra emeli föl a fejét, és ahogy fölemeli, a fecske átüti a homlokát, átmegy a fején, és kirepül a másik oldalon.

Erre fölébredt. Mérgesen és zsémbesen, amiért a férje nem hallotta, hogy beszél hozzá.

Dél körül jött a hír, hogy odaveszett.

Aznap este szállítják a tetet a halottasházba.

Ott akarta megvárni, nem hagyta magát lebeszélni. Nem érdekelte, hogy megint lövöldöznek. Said ment el vele, pedig aznap délután jött vissza a terepről, senki más nem volt hajlandó. Nem fog odaveszni egy halott miatt. Egy élő miatt még csak-csak.

Álltak és vártak.

Az asszony nyugodtan viselkedett. Nem sírt, pedig mindenki azt hitte, fog. Said is azt gondolta, hogy egyszer csak eltörik, szétfolyik, mint amikor egy tejesköcsög szétcsattan a betonon.

De semmi.

Ha kérdezett tőle valamit, válaszolt.

Elmúlt tíz óra, réges-rég kijárási tilalom volt, amikor a halottasház előtt felbukkant egy sárga Volkswagen Caddy, körös-körül golyó ütötte lyukakkal, a szélvédő kivételével kitért ablakkal.

Ketten ugrottak ki belőle összevissza egyenruhában, és a csomagtartóból három testet dobtak ki a betonra, külön-külön terepszínű sátorlapba csavarva.

Úgy dobták le őket, mint a savanyítani való káposztával teli zsákokat.

Said rájuk ordított, gondolva, hogy ezzel megvédi az asszonyt.

– Nem lesz semmi bajuk – felelt neki egy sötét bőrű, fekete szakállú ötvenes férfi, a szeme kék volt, mint Tito elvtársé.

Ilyennek látta őket, és elmesélte. Mi pedig továbbadjuk, még ha elrontja is a történetünket, egyszerűen csak azért, mert ez az igazság, és mert pontosan így volt.

Az első sátorlapban, amikor kibontották, egy lány volt, a fél feje hiányzott, nyitva volt a szeme.

– Túl sok szem! – mondta, amikor elmesélte.

A második sátorlapban egy felszakított mellkasú fiatalember volt. Meglepetten nézte, mintha Istent látná.

Mikor a harmadik sátorlapot bontották ki, remegett a keze, mert tudta, hogy ez ő lehet.

De csak a keze, semmi más. Mintha megragadták volna a lelkét, és nem engedték volna elröppenni. A galamblelkét.

A férje szeme csukva volt. A homlokán volt egy lyuk. Ott ment át a fecske.

CSORDÁS GÁBOR fordítása